

AHMED MUJEZINZADEOV PEDAGOŠKI OPUS U DJELU *ENISU'L-VA'IZIN*

Muhamed MEHANOVIĆ

A. LIČNOST

Govoriti o ličnosti ovog znamenitog mostarskog pisca nije nimalo lak zadatak, jer su biografski podaci o ovom učenjaku veoma oskudni. Ono što dodatno otežava ovaj zadatak jeste činjenica da je dugo vremena ovaj autor poistovjećivan sa mostarskim muftijom Ahmedom, sinom Muhamedovim (Aḥmad ibn Muḥammad al-Mustārī).¹

Govoreći o mostarskom muftiji Ahmed-efendiji, Bašagić² je kazao da je on napisao jednu zbirku propovijedi pod naslovom *Enisu'l-va'izin*.³

Povodeći se za njim, Mehmed Handžić⁴ je za Ahmed-efendiju kazao da je iz Mostara, da je napisao poznate šerijatsko-pravne sudove (fatāwā) na koje su se u njegovom vremenu suci (kadije) oslanjali, a te fetve su bile poznate pod imenom *Fetava Ahmedijje* (Fatāwā Aḥmadiyya). Handžić za ovog muftiju dalje kaže da je napisao i drugo djelo koje je naslovio *Enisu'l-va'izin* i da je umro 1190. god.⁵

Bašagić je kasnije o Ahmed-efendiji Mostarcu, između ostalog, naveo da je bio profesor i muftija u Mostaru, da je napisao više djela, da je preko četrdeset godina bio muftija u Mostaru i da je umro 1161. god. po Hidžri, odnosno 1748. god. po

gregorijanskom računanju vremena.⁶ Za razliku od ovog datuma smrti, Bašagić je ranije kazao da je Ahmed-efendija umro 1190. god. po Hidžri (1776. god.).⁷

Iz ovoga što su o Ahmed-efendiji kazali Handžić, u djelu *el-Dževheru'l-esna* (al-Ġawhar al-asnā), i Bašagić, u djelu *Bošnjaci i Hercegovci* i djelu *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, jasno je da se za Ahmeda, sina Mustafinog, i Ahmeda, sina Muhamedovog, obojica Mostarci, mislilo da su jedna osoba. Zbog toga što je postojala ova nedoumica, postavlja se pitanje kako je došlo do diferenciranja ove dvije osobe i saznanja da su oni potpuno različite ličnosti sa sličnim imenima?!

Nakon što je kazao da je Handžić vidio jedan izvrstan primjerak djela *Enisu'l-va'izin*, u kojem je u zaključnoj bilješci stajalo da ga je napisao Ahmed ibn Mustafa el-Mustari, Hazim Šabanović je rekao:

“Premda su ga hronološki podaci, kojima je raspolagao, jasno upućivali da je tu riječ o dva sasvim različita pisca, dvije sasvim različite ličnosti, koje nije vezalo ništa drugo nego rođeno ime i mjesto rođenja, M. Handžić je mislio da je tu riječ o istoj ličnosti, o spomenutom mostarskom muftiji Ahmed-efendiji, pa mu je u svom Književnom radu⁸ pripisao biografske podatke i sva djela muftije Ahmed-efendije koja je naveo Bašagić. Njega pri

tome nije zbunila ni velika vremenska razlika od punih stotinu godina, između datuma kada je Ahmed, sin Mustafin (Aḥmad ibn Muṣṭafā), pisao svoje navedeno djelo (1089/1678.) i datuma smrti mostarskog muftije Ahmed-efendije, kojeg je naveo Bašagić. Kako je radio prebrzo, Handžić nije uočio da je otkrio jednog našeg, dotle nepoznatog pisca, nego je mislio da je tu riječ o mostarskom muftiji Ahmed-efendiji, pa je navedenu hronološku razliku riješio na taj način što je jednostavno odbacio Bašagićeve datume smrti mostarskog muftije Ahmed-efendije.

Handžića je pri tome vjerovatno zavela činjenica što je Bašagić djelo *Enisu'l-va'izin* (Anīs al-wā'izīn), koje je napisao ovaj Ahmed ibn Mustafa, pogrešno pripisao muftiji Ahmed-efendiji...⁹

Dr. Hazim Šabanović još kaže: "Handžić je, međutim, nešto kasnije u biblioteci franjevačkog samostana u Mostaru pronašao i drugo djelo ovoga pisca, pod naslovom *Muharriku'l-kulub ila 'ibadeti 'Allami'l-gujub* (Muḥarrik al-qulūb ilā 'ibādāt 'allām al-guyūb). U jednom članku Handžić je ukazao i na jedan rukopis djela *Enfe'u'd-dela'il li tahsin suveri'l-mesa'il* (Anfa' ad-dalā'il li taḥsīn ṣuwar al-masā'il) od mostarskog muftije Ahmed-efendije, koje je napisao 15. redžepa 1160. (1747.) godine. Djelo se nalazilo u Karadoz-begovoj biblioteci u Mostaru.¹⁰ Tu je ime pisca ovako zapisano: Ahmed b. Muhammed el-Mostari (Aḥmad ibn Muḥammad al-Mustārī) (Vidi: Handžić, n.m.37)

Handžić nije uviđao da je tu riječ o drugom piscu, pa je uz ime muftijina oca stavio upitnik, a datum nastanka djela, smatrao datumom prepisa tog primjerka...¹¹

Ako u početku Handžić nije znao da se radi o dvije ličnosti, nema sumnje da je to kasnije znao. Tako, npr. on kaže: "I koliko mi je poznato, naši su učeni ljudi napisali i tri zbirke propovijedi ili vazova. Prva od tih zbirki je *Enisu'l-va'izin* (Drug propovijednika) od Zijaudina Ahmed-efendije iz Mostara (umro oko 1090. god.), o kome sam prije govorio..."¹²

Iz navedenog citata, jasno se vidi da Handžić nije poistovjećivao Ahmeda, sina Mustafinog, sa Ahmedom, sinom Muhamedovim, jer ovdje djelo *Enisu'l-va'izin* pripisuje Zijaudinu (Diyā' ad-Dīn) Ahmedu, za kojeg kaže da je umro oko 1090. godine. Odakle potječe ovaj počasni nadimak Zijaudin, koji Ahmedu, sinu Mustafinu, daje

Handžić, nije poznato.

Datum njegovog rođenja, njegovo socijalno porijeklo, mladost, školovanje i zanimanje u mladim danima su nam, također, nepoznati. Što se, pak, njegove smrti tiče, spominje se nekoliko datuma, ali prevladava mišljenje da je Ahmed Mujezinzade umro 1679. god., odnosno 1090. god. po Hidžri.

Ovo mišljenje zastupaju: Mehmed Handžić¹³, koji kaže da je Ahmed Mujezinzade umro oko 1090. hidžretske godine, Kasim Dobrača¹⁴, Zejnil Fajić¹⁵ i Smail Balić.¹⁶

S druge strane, Muhamed Ždralović¹⁷ ne precizira godinu smrti Ahmeda Mujezinzadea, ali kaže da je on umro oko 1676. god. Pored ove dvije moguće godine smrti Ahmeda Mujezinzade, moguće je da je on umro poslije 1686. god. (1097. h.g.), jer se ova godina spominje kao godina u kojoj je Ahmed Mujezinzade možda napisao svoje djelo *Muharriku'l-kulub*.

Mehmed Handžić¹⁸ pretpostavlja da je spomenuta godina, godina prepisa ovoga djela, ali ostavlja i mogućnost da je ta godina, možda, i godina nastanka spomenutog djela. Nedoumicu oko toga da li je 1686. god. godina smrti Ahmeda Mujezinzadea ili godina prijepisa djela *Muharriku'l-kulub*, izazvalo je to što se ova godina nalazi iza zaključne bilješke, na kraju rukopisa spomenutog djela.

Oko ličnosti Ahmeda Mujezinzadea postoje i druge pretpostavke za koje, barem do sada, nisu pronađeni argumenti. Pored ranije spomenute pretpostavke Bašagića i Handžića da je bio muderis i muftija, pretpostavlja se i da je osnovao tekiju halvetijskog reda¹⁹ u Blagaju koju spominje i opisuje Evlija Čelebija 1664. godine.²⁰

Ahmed, sin Mustafin, rodом je iz Mostara. O ocu Mustafi nema podataka, a prezime Mujezinović dobio je po ocu ili nekom starijem pretku koji je bio mujezin.²¹ Autor jedne anonimne zbirke vazova zabilježio je da se prezivao Mujezinović (Mu'ezzinzade).²² Iz druge bilješke moglo bi se zaključiti da se prezivao Milavić.²³ Ako je tačna ova pretpostavka, onda se može zaključiti da se školovao (ili bar boravio) u Istanbulu gdje je 1056./1646. godine prisustvovao učenju mevluda u Sultan-Ahmedovoj džamiji.²⁴

O njegovom daljem životu i radu svjedoče podaci koje nam je on sam ostavio u sačuvanim

rukopisima. Najstariji siguran datum nalazimo na kraju prijepisa Kazvinijevog²⁵ djela *Telhisu'l-miftah* (Talḥiṣ al-miftāḥ), koji je završio u mjesecu muharremu 1057. (odnosno u februaru 1647. godine, pismom nesh-ta'lik (nash-ta'liq).²⁶

Pet godina kasnije, 1062./1651. godine završio je prijepis 'Ajnijevog²⁷ komentara djela *El-Menar* (Al-Manār), pismom nesh-ta'lik.²⁸

Nakon toga prepisao je ta'likom djelo *Šerhu'l-Ardabili 'ala unmuzedži'l-Zamahšeri fi'n-nahv*,²⁹ koje je komentar na Zamahšerijevo³⁰ djelo iz gramatike arapskog jezika *Unmuzedž* (Unmuḍağ),³¹ i glosu na komentar djela *Aš-Šafija* (Aš-Šāfiya),³² također ta'likom, ne navodeći datum,³³ ali je to bilo prije džumade'l-ahira 1062./maja 1652. godine, kada je datirao svoj prijepis, nesh-ta'likom, Halebijevog³⁴ djela *Gun'jetu'l-mutemelli fi šerhi mun'jeti'l-musalli* (Gunya al-mutamallī fi šarḥ munya al-muṣallī), koje je komentar jednog kraćeg spjeva o namazu.³⁵

Sudeći po pismu, sadržaju i datumu, on je 1075./1664. godine dovršio prijepis, ta'likom Medžmu'e od dvanaest traktata.³⁶

Godine 1077./1666. dovršio je svoje djelo *Muharriku'l-kulub* u tekiji u Užicu.³⁷

Od 26. safera do džumade'l-ahira 1083./26. juna do 29. avgusta 1672./prepisivao je Šem'ijev³⁸ komentar *Mesnevije*, također u Užicu.³⁹

Godine 1084./1673. završio je svoje djelo *Nedžatu'l-muttekin*.⁴⁰

U mjesecu ševvalu 1089./septembar-oktobar 1678. godine dovršio je svoje djelo *Enisu'l-va'izin*.⁴¹

Za Ahmeda, sina Mustafinog, zna se da je bio sufija i da je pripadao redu (ṭarīqa) halvetija (ḥalwatiyya). U taj red uveli su ga šejh (šayḥ)⁴² Muslihudin Užičanin (umro 1052/1664.) i njegovi sinovi Hasan i Isa (umrli poslije 1664. a prije 1097/1686. god.). To znači da je ovaj red najkasnije u to doba prenesen iz Užica u Mostar.⁴³

B. DJELO

Ahmed, sin Mustafin, napisao je tri djela, i to:

- *Enisu'l-va'izin*,
- *Muharriku'l-kulub* i
- *Nedžatu'l-muttekin*.

Najopširnije, a svakako i najpoznatije djelo je *Enisu'l-va'izin*. Zbog te činjenice, a i zbog toga što se jedino rukopis ovog djela u cijelosti nalazi u Gazi

Husrev-begovoj biblioteci i što je ono predmet ovoga rada, njemu će i biti posvećena najveća pažnja.

1. Enisu'l-va'izin

Ovo djelo je zbirka vazova napisana na arapskom jeziku. U njoj je, u 155 poglavlja, protumačen veliki broj ajeta i hadisa a protkana je i tesavufskom filozofijom i nazorima.

Većina autora koji su pisali o ovom djelu, njegov naslov prevode kao *Prijatelj (drug) propovjednika*. Ovakav prijevod naslova je ispravan jer riječ anīs u arapskom jeziku, između ostalog, znači prijatelj, drug, sabesjednik, sagovornik itd.⁴⁴

Smail Balic⁴⁵, međutim, ovaj naslov prevodi kao *Vadamecum propovjednika*. Inače, riječ vadamecum je latinskog porijekla, čije izvorno značenje je "hodi sa mnom", a koja je i naziv za knjige koje služe kao priručnik, podsjetnik a koje čovjek stalno nosi uza se.⁴⁶ Čini mi se da je Ahmed Mujezinzade upravo i napisao ovo djelo da bude priručnik i podsjetnik onima koji žele savjetovati i upućivati druge ljude.

a) Deskripcija rukopisa

Rukopis djela *Enisu'l-va'izin* ima 315 listova s originalnom paginacijom. Listovi su formata 26,5x15 cm. Pisan je pismom nesh-ta'lik i pisan je rukom autora (autograf) iz 1089/1678. god. Brojevi poglavlja, označeni slovima, pisani su crvenim mastilom, a kur'anski ajeti podvučeni su crvenom linijom. Na marginama se nalazi mnogo objašnjenja i dopuna u vidu hadisa, hikaja i slično. Papir na kojem je pisan ovaj rukopis je bijel, gladak, čvrst i malo dohvaćen vlagom. Povez je polukožni i novijeg je datuma (preuvezan je).

Na prvom b zaštitnom listu nalaze se bilješke na arapskom jeziku. Dvije bilješke su prenesene iz djela *Hakai'ku't-tefsir* (Ḥaqāiq at-tafsīr)⁴⁷, jedna iz djela *Kešfu'l-esrar* (Kašf al-asrār)⁴⁸ i jedan stih od nepoznatog autora.

Na drugom a zaštitnom listu su uglavnom stihovi na perzijskom jeziku, a na istom listu je i jedna bilješka na arapskom jeziku prenesena iz djela *Šerhu'l-mesnevi* (Šarḥ al-matnawī) od Sururija.⁴⁹

Na trećem a listu nalazi se bilješka na arapskom jeziku, kao i stihovi na perzijskom jeziku.

Na četvrtom b i petom a listu je popis nekih djela, a na petom b listu je popis poglavlja ovog djela.

Na naslovnoj stranici (prvi a list) su dvije bilješke na arapskom jeziku prenesene iz djela *Enisu'l-muridin* (Anīs al-murīdīn)⁵⁰, jedna definicija, te kraći biografski podaci o Sehlu Tustariju.⁵¹ Ispod ovih bilježaka nalazi se bilješka na turskom jeziku u kojoj stoji da je ovaj rukopis, i još neke druge, od hadži Tahir-efendije kupio sin muderisa Ahmed-efendije, drugog safera 1314/1896. god.

b) Obradene teme

Budući da je u svakom od 155 poglavlja obradena po jedna tema, v'az i radi uvida u teme koje su obrađene, navešću naslove svih poglavlja po redosljedu po kojem ih je obradio autor.

To su sljedeća poglavlja:

1. Vrijednost riječi kojim se iskazuje jednost Uzvišenog Allaha, (يلة كلمة التوحيد في ف) list 1;
2. O abdestu, (وء في الو) list 3;
3. Nagrada za izgradnju džamije, (في ثواب بناء المسجد) list 6;
4. O ezanu, (في الأذان) list 8;
5. O namazu, (في الصلوة) list 10;
6. Kazna za onoga ko propušta namaz, (في عقوبة تارك الصلوة) list 12;
7. Vrijednost zajedničkog obavljanja namaza, (يلة الجماعة في ف) list 14;
8. Vrijednost početnog tekbīra (u namazu), (يلة تكبيرة الافتتاح في ف) list 16;
9. Vrijednost skrušenosti i poniznosti u namazu, (وع فيلة الخشوع والخفة في ف) list 18;
10. Dobrovoljni noćni namazi, (في صلوة التطوع في الليالي) list 20;
11. Vrijednost sedžde uopće i sedžde prilikom učenja Kur'ana, (يلة سجدة التلاوة وغيرها في ف) list 22;
12. Vrijednost petka, (يلة يوم الجمعة في ف) list 24;
13. Vrijednost džuma-namaza, (يلة صلوة في ف) list 26;
14. Slavljenje Uzvišenog Allaha, (في التسبيح) list 28;
15. Vrijednost donošenja salavata na Odbranog Vjerovjesnika (يلة الصلوات على في ف) list 30;

16. Ugled i vrijednost Vjerovjesnika, (في بيان له شرف النبي وف) list 32;

17. Neke Vjerovjesnikove, alejhi's-selam, mudžize (معجزات النبي عليه السلام في بع) list 34;

18. Vjerovjesnikovo, alejhi's-selam, zago-vorništvō, (في شفاة النبي صلى الله عليه وسلم) list 36;

19. Vrijednost prvih deset dana muharema, (يلة ايام العشر من المحرم في ف) list 38;

20. Vrijednost dana ašure, (يلة يوم في ف) list 40;

21. Vrednote mjeseca redžeba, (ائل شهر في ف) list 42;

22. Vrijednost namaza u noći želja, (يلة في ف) list 44;

23. Vrijednost posta u (mjesecu) redžebu, (في يلة صوم رجب بيان ف) list 46;

24. Vrijednost noći uspeća - Mi'radža, (في يلة ليلة المعراج في ف) list 48;

25. Vjerovjesnikovo, alejhi's-selam, noćno putovanje iz Mekke u Jerusalem, (في بيان الإسراء) list 50;

26. Vrijednost posta u (mjesecu) ša'banu, (في يلة صوم شعبان في ف) list 53;

27. O sevabu provođenja noći (mjeseca) ša'bana u ibadetu, (في ثواب إحياء ليالي شهر شعبان) list 55;

28. O sevabu za dobra djela u (mjesecu) ša'banu, (في ثواب الأعمال الصالحة في شهر شعبان) list 57;

29. Vrijednost petnaeste noći mjeseca ša'bana, (يلة ليلة البرات في ف) list 59;

30. Vrednote mjeseca ramazana, (ائل في ف) list 62;

31. O sevabu za dobra djela u ramazanu, (في ان ثواب الأعمال الصالحة في رم) list 65;

32. Počast onih koji poste u ramazanu, (في كرامة صائمي رمضان) list 66;

33. Vrijednost posta u ramazanu, (يلة في ف) list 68;

34. Vrijednost Lejletu'l-kadra, (يلة ليلة في ف) list 70;

35. Vrijednost provođenja u ibadetu Lejletu'l-kadra, (يلة إحياء ليلة القدر في ف) list 72;

36. Vrijednost i'tikafa, (يلة الاعتكاف في ف) list 75;

37. Vrijednost sadekatu'l-fitra, (يلة صدقة في ف) list 77;

38. Vrijednost Ramazanskog bajrama, (في ليلة عيد الفطر) list 79;
39. O vrednoti posta šest dana u (mjesecu) ševalu, (ليلة الأيام الستة وصومها في ف) list 81;
40. Vrednote prvih deset dana zu'l-hidžeta, (في ائله عشر ذي الحجة) list 83;
41. Vrijednost dana stajanja na Arefatu, (في ل يوم عرفه) list 85;
42. Vrijednost kurbana, (حيلة الأة في ف) list 87;
43. Vrednote Kurban-bajrama, (ائله عيد في ف) list 89;
44. O džihadu, (في الجهاد) list 91;
45. Vrijednost šehida, (ليلة الشهداء في ف) list 93;
46. Vrijednosti hadža, (ائله الحج في ف) list 95;
47. O Ibrahimovom, alejhi's-selam, pozivu da se posjećuje Kaba, (في دعوة إبراهيم عليه السلام إلى) list 97;
48. O posjećivanju Vjerovjesnikovog, alejhi's-selam, kabura, (في زيارة قبر النبي صلى الله عليه وسلم) list 99;
49. Žestina kazne u dolini Džehennema (gayy)⁵² i ko će u nju ući?, (في شدة عذاب الغي ومن) list 101;
50. Vrijednost noćnog namaza, (ليلة في ف) list 103;
51. O dovi (i namazu) za kišu, (في الاستسقاء) list 105;
52. O kugi, (في الطاعون) list 107;
53. O zadovoljavanju s malim, (في القناعة) list 109;
54. O pohvaljenosti pravednog (čovjeka) i pravde, (في مدح العدالة والعدل) list 111;
55. O pohvaljenosti skromnosti, (في مدح) list 113;
56. Pokuđenost oholosti i nadmenosti, (في ذم) list 115;
57. O stvaranju nebesa, (في خلقه السموات) list 117;
58. O pokoravanju naredbi Uzvišenog Allaha, (في الإطاعة لأمر الله) list 119;
59. O pokajanju i obraćanju Uzvišenom Allahu, (في التوبة والإنابة) list 121;
60. Pokuđenost nasilja, (في قبح الظلم) list 123;
61. Nagrada za pomoć onome kome je učinjena nepravda, (في ثواب نصرة المظلوم) list 125;
62. Pokuđenost odanosti i prijateljstva sa nevjernicima, (في قبح موالات الكفار) list 127;
63. Značaj znanja (nauke), (يلة العلم في ف) list 129;
64. O pohvaljenosti učenih i pokuđenosti onih koji ih mrze, (يهم في مدح العلماء وذم مبغ) list 131;
65. Dužnosti učenih ljudi,⁵³ (فيما يجب للعلماء) list 133;
66. Nagrada za učenje Kur'ana i podučavanje djece Kur'anu, (في ثواب قراءة القرآن وتعليمه) list 135;
67. O zuhdu učenih ljudi i njihovom distanciranju od vladara (في زهد العلماء وتباعدهم) list 137;
68. O podnošenju teškoća radi vjere (islama), (في تحمل الشدة لأجل الدين) list 139;
69. O bojazni od smrti, (في خوف الخاتمة) list 141;
70. Ostavljanje grijeha iz straha od Uzvišenog Allaha, (في ترك الذنب من مخافة الله) list 143;
71. Stanja ljudi prilikom smrti, (في أحوال الناس) list 145;
72. O strahu od gubljenja Dženneta, (في خوف) list 147;
73. Kajanje mrtvih i njihov vapaj, (في ندامة) list 149;
74. Traženje utočišta kod Uzvišenog Allaha i udovoljavanje potrebama (في الالتجاء إلى الله) list 151;
75. Popravljanje tajstva i srca, (في إصلاح السر) list 153;
76. O lošim učenjacima, (في ذكر علماء السوء) list 155;
77. O onome što mora posjedovati vaiz, (في) list 157;
78. O spremanju za smrt, (في الاستعداد للموت) list 159;
79. O agoniji smrtnih časova i njihovoj gorčini, (في سكرات الموت ومرارته) list 161;
80. Manifestacija smrti, (في صفة الموت) list 163;
81. O kaburskoj patnji, (في عذاب القبر) list 165;
82. Munkirovo i Nekirovo ispitivanje (umrlog), (في سؤال منكر ونكير) list 167;
83. O skupljanju nakon proživljenja, (في) list 169;
84. Izdvajanje prijestupnika na Sudnjem danu, (في امتياز المجرمين يوم القيامة) list 171;
85. Potres Smaka svijeta, (في زلزلة الساعة) list 173;

86. Vaganje djela, (في وزن الأعمال) list 175;
87. Nastupanje Kijameta, (في قيام القيامة) list 177;
88. Svojtvo (džehenemske) vatre, (في صفة النار) list 179;
89. Svojtvo Dženneta, (في صفة الجنة) list 181;
90. Svojtvo milosti (Uzvišenog Allaha), (في صفة الرحمة) list 183;
91. Zagovorništvo našeg Vjerovjesnika Muhammeda, alejhi's-selam, (في شفاعة نبينا محمد صليالله عليه وسلم) list 185;
92. Džebailovo, alejhi's-selam, zagovorništvo, (في شفاعة جبرائيل عليه السلام) list 187;
93. Potreba za šejhom i slijedenja Puta, (في بيان الاحتياج إلى الشيخ وسلوك الطريق) list 189;
94. Nagrada za slušanje zaziva (virdova) u kružocima zikra, (في ثواب استماع الأوراد في مجالس الذكر) list 191;
95. O istigfaru - traženju oprosta, (في الاستغفار) list 193;
96. Pokuđenost klevete, (في ذم النميمة) list 195;
97. Šejtanova spletki i neprijateljstvo, (في مكر الشيطان وعداوته) list 197;
98. Pokuđenost ljubavi prema ovome svijetu, (في ذم حب الدنيا) list 199;
99. Pokuđenost upotrebe varki prilikom stjecanja imetka, (في ذم ارتكاب الحيل في الكسب) list 201;
100. Dužnosti supruge prema mužu, (في حق الزوج على المرأة) list 203;
101. Lijepo ophođenje sa porodicom (ženom i djecom), (في حسن المعشرة مع الأهل والعيال) list 205;
102. Kategorije loših žena, (في أصناف نساء) list 207;
103. O sevabu rada žena u kući, (في ثواب عمل النساء في البيت) list 209;
104. Značaj straha od Uzvišenog Allaha, (في ل الخشية من الله تعالى) list 211;
105. O obuzdavanju strasti i suprotstavljanju duši,⁵⁴ (في مخالفة النفس في الريا) list 213;
106. O življenju i smrti izvan domovine, (في الغربية والموت فيها) list 215;
107. Nagrada za strpljivost u nedaćama, (في ثواب الصبر على البلاء) list 217;
108. Zabranjenost nemara i zaborava, (في نهى الغفلة والنسيان) list 219;
109. O obligatnoj zabrani konzumiranja alkohola, (في حرمة شرب الخمر) list 221;
110. O podmirivanju potreba (brata) muslimana, (في حاجة أخيه مسلم في ق) list 223;
111. O zekatu, (في الزكوة) list 225;
112. Značaj dobrovoljnog davanja - sadake, (في الصدقة في ف) list 227;
113. Značaj nesebičnosti (altruizma) i darežljivosti, (في الأيثار والسخاء) list 229;
114. O ispunjavanju ugovora i obećanja, (في الوفاء بالعهد والوعد) list 231;
115. Pokuđenost dugog nadanja, (في ذم طول الأمل) list 233;
116. Grijech bludnika i bludnice, (في زنى والزانية) list 235;
117. Pokuđenost prijevare (izdajstva), (في ذم الخيانة) list 237;
118. O sevabu dobročinstva prema siročetu i pokuđenosti nepravde prema njemu, (في ثواب إحصان اليتيم وذم ظلمه) list 239;
119. O dobrom djetetu, (في الولد الصالح) list 241;
120. O sevabu napajanja (žednog) i hranjenja (gladnog) radi mrtvih, (في ثواب سقي الماء وإطعام) list 243;
121. Značaj lijepog ponašanja, (في حسن الخلق) list 245;
122. Značaj oslanjanja na Uzvišenog Allaha, (في التوكل) list 247;
123. O poslušnost prema roditeljima, (في بر الوالدين) list 249;
124. Prava (i dužnosti) koja zahtijeva komšiluk, (في حق الجوار) list 251;
125. Značaj siromaha, (في ل الفقراء في ف) list 253;
126. Značaj zahvalnosti, (في ل الشكر في ف) list 255;
127. O razmišljanju o Drugom svijetu, (في التفكير في أحوال الآخرة) list 257;
128. O zadovoljstvu odredbom, (في الرضاء بقول الله) list 259;
129. Pokuđenost smijanja i pohvalnost plaća, (في حك ومدح البكاء في ذم ال) list 261;
130. Istinska ljubav prema Uzvišenom Allahu, (في العشق) list 263;
131. O zuhdu, (في الزهد) list 265;
132. O čuvanju emaneta, (في حفظ الأمانة) list 267;

133. Upućivanje na dobro i odvrćanje od zla, (في الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر) list 269;
134. Ševab samilosti prema Allahovim stvorenjima, (في ثواب الرحمة لخلوقات الله) list 271;
135. O ogovaranju, (في الغيبة) list 273;
136. Pokudenost konzumiranja onoga što je stečeno na nedopušten način, (في ذم أكل الحرام) list 275;
137. O sevabu zarađivanja za porodicu, (في ثواب الكسب للعيال) list 277;
138. O Vjerovjesnikovom, alejhi's-selam, rodendanu, (في مولد النبي صلى الله عليه وسلم) list 279;
139. O sevabu suzdržavanja od onoga što je zabranjeno i sumnjivo, (في ثواب الاجتناب عن الحرام والشبهات) list 281;
140. Značaj zajma i vraćanja duga, (في فاء الدين وقه القرض) list 283;
141. O najvećem stepenu bogobožnosti i nagradi onih koji su na tom stepenu, (في الورع وثواب الورعين) list 285;
142. O sevabu traženja opskrbe na dopušten način, (في ثواب طلب الرزق من الحلال) list 287;
143. Značaj skupa u kojem se spominje Uzvišeni Allah, (في مجلس الذكر في فاء) list 289;
144. Vrijednost obilatosti Allahove milosti, (في ل سعة رحمة الله تعالى) list 291;
145. O Allahovoj ljubavi (prema čovjeku)⁵⁵ i obratno, (في محبة الله) list 293;
146. O vrednoti toga da čovjek voli drugim ljudima ono što voli samom sebi, (في فاء يلة الحب) list 295;
147. O zabranjenosti kamate i grijehu onome ko je konzumira, (في حرمة الربا ووزر أكله) list 297;
148. Značaj šutanja i šutnje, (في ل الصمت في فاء) list 299;
149. O predznacima i stanjima pred Sudnji dan, (في أشراط الساعة وأحوال آخر الزمان) list 301;
150. O puhanju u Rog i strahotama Smaka svijeta, (في نفخ الصور وأحوال يوم القيامة) list 303;
151. O čitanju knjiga (ljudskih djela) i predočavanju Svemilosnome istih, (في قراءة الكتب) list 305;
152. Prelazak preko Sirat-ćuprije, (في المرور) list 307;
153. Značaj jedenja u malim količinama, (في ل قلة الأكل) list 309;
154. Značaj Muhammedovih, alejhi's-selam, drugova, (في ل الأصحاب في فاء) list 311 i

155. Značaj nazivanja selama braći (muslimanima), (ل السلام في فاء) list 313.

Iz pregleda sadržaja ovoga djela vidi se da je ono ustrojeno po poglavljima (abwāb), a nije podijeljeno na veće cjeline (kutub) kao što je slučaj sa većinom hadiskih djela. I pored te činjenice, može se primijetiti da u djelu postoji nekoliko većih cjelina, kao što su: namaz, odabrani dani, noći i mjeseci, borba na Allahovom putu (ġihād), hadž, nauka, Sudnji dan i zekat, ali one nisu u potpunosti poredane po uobičajenom redosljedu. Tako, naprimjer, autor prvo govori o čistoći, tj. abdestu (poglavlje 2.), namazu i onome što je vezano za njega (poglavlje 3.-13.), postu u mjesecu ramazanu, o onome što je vezano za ramazan i o postu šest dana mjeseca ševvala (poglavlje 30.-40.), zatim o onome što je vezano za hadž (poglavlje 40.-43.), džihadu i šehidima (poglavlje 44.-45.), pa ponovo hadž i onome što je vezano za njega (poglavlje 46.-48.), da bi o zekatu, sadaki i nesebičnosti govorio od 111. do 113. poglavlja.

Također, može se primijetiti da autor o jednoj cjelini (o Sudnjem danu, npr.) govori u poglavljima od broja 85 do broja 92, a zatim ponovo u poglavljima od broja 149 do broja 152. O ovim kao i o nekim drugim karakteristikama metodologije koju je koristio Ahmed Mujezinzade u ustrojstvu svoga djela biće govora nešto kasnije prilikom komparacije ovoga djela sa nekim hadiskim djelima.

2. Muharriku'l-kulub ila 'ibadeti 'Allami'l-gujub

Ovo je drugo djelo Ahmeda Mujezinzadea. Rukopis ovoga djela ne nalazi se u cijelosti u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, te je stoga nemoguće dati opširnije podatke o njemu. Ovo djelo prvi je vidio Mehmed Handžić i za njega je kazao da ga je našao u biblioteci franjevačkog samostana u Mostaru i da na kraju ovoga djela stoji: "Napisao ga je Ahmed, sin Mustafin, iz Mostara u kasabi Užicu u tekiji šejha šejhova, Isaa..."⁵⁶ Handžić dalje kaže da je datum prijepisa ovoga djela 1097. godina po Hidžri, odnosno 1686. godina po rođenju Isaa, alejhi's-selam, da je to možda i datum pisanja ovoga djela, te da je podijeljeno na sedamdeset pet poglavlja.

Djelo je piščev autograf, a datum koji se navodi na listu 176-a je datum nastanka ovoga djela.⁵⁷

Rukopis ovoga djela ima 176+5 listova veličine 21Š4,5 cm, na svakoj stranici po 23 retka. Listovi: 126, 127, 128 i 129 su prazni i manjkaju poglavlja 51 i 52. Pismo nesh, nevolizirano. Poglavlja su pisana crvenim mastilom. Na marginama nekih listova ima glosa koje tumače tekst. Papir svijetložut, povež kartonski, dotrajao. Na prvoj korici stoji da je vlasnik rukopisa Hasan-ef. Čišić, a na listu 1-b sadržaj (fihris) djela.⁵⁸

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu nalazi se dio rukopisa ovoga djela a sastoji se od dvadeset šestog i još nekoliko poglavlja koja nisu označena rednim brojevima.⁵⁹ Ako usporedimo ovih nekoliko listova, kao i nekoliko listova čije faksimile nalazimo u Analima GHB,⁶⁰ sa djelom Enisu'l-va'izin uočićemo da postoji velika sličnost između ova dva djela. Naime, rukopis kojim su pisana oba djela je identičan, naslovi poglavlja pisani su crvenim mastilom, kur'anski ajeti su podvučeni crtom i odvojeni od autorovih riječi tačkama, a i sadržaj oba djela je pisan istim rukopisom, premda se on razlikuje od rukopisa kojim su pisana oba djela. To ukazuje na činjenicu da je ista osoba napisala sadržaje oba djela.

Sličnost ova dva djela se ogleda i u samoj metodologiji. I uvod djela o kojem je riječ veoma je kratak, a u njemu autor, također, kaže da je ovo djelo propovijed (maw'iza) i da u njemu navodi opomene i savjete iz Kur'ana, mnoge ajete koji sadrže obećanja i prijetnje, hadise i izreke ashaba i tabi'ina, te izreke šejhova. Autor prvo pristupa ajetima i komentariše ih na identičan način kao u djelu *Enisu'l-va'izin*, a nakon toga govori o temi koju je naslovio navodeći hadise, izreke ashaba, tabi'ina i šejhova.

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci postoji i rukopis broj 3731, koji se sastoji od nekoliko djela i jednog odlomka od četrnaestog do šesnaestog poglavlja. Prije četrnaestog poglavlja stoji:

هَذَا مِنْ مَوْعِظَةٍ لَطِيفَةٍ مَسْمُومَةٍ بِمُحَرِّكِ الْقُلُوبِ لِأَحْمَدِ
أَفَنْدِي الْمَوْسْتَارِيِّ

“Ovo je (odlomak) iz prijatne propovijedi koja se zove *Muharriku'l-kulub* od Ahmed-efendije Mostarca”, dok na kraju ovoga odlomka stoji:

كَذَا فِي مُحَرِّكِ الْقُلُوبِ لِعِبَادَةِ عَالِمِ الْغُيُوبِ لِأَحْمَدِ
أَفَنْدِي مَادَّنِ زَادِ الْمَوْسْتَارِيِّ

“Ovako (stoji) u (djelu) *Muharriku'l-kulub li 'ibadeti 'Allami'l-gujub* od Ahmed-efendije Mujezinzadea (Mu'adđin Zāda) Mostarca.”

Ove dvije bilješke ukazuju na to da su ova tri poglavlja isječak iz neke mlade zbirke propovijedi u koju je na kraju unesen citat iz djela *Muharriku'l-kulub*.⁶¹

3. Nedžatu'l-muttekin (Nağā al-muttaqīn)

O trećem djelu Ahmeda Mujezinzadea, *Nedžatu'l-muttekin*, saznajemo iz jedne bilješke na kraju djela *Zadu'l-muttekin* (Zād al-muttaqīn).⁶² Naime, na zadnjoj stranici spomenutog djela, napisane su dvije bilješke od kojih je jedna prenesena iz djela *Mukašefetu'l-kulub* (Mukāšafa al-qulūb),⁶³ a ta bilješka je pisana istim rukopisom kao i djelo *Zadu'l-muttekin*. Druga bilješka je napisana na donjoj margini i uočljivo je da je pisana rukopisom koji se razlikuje od rukopisa kojim je pisano djelo *Zadu'l-muttekin* i prva bilješka. Bilješka sadrži riječi Ahmeda Mujezinzadea o završetku djela *Nedžatu'l-muttekin*, a na kraju te bilješke stoji:

كَتَبَهُ أَفَقْرُ الْوَرِيِّ أَحْمَدُ بْنُ مُصْطَفَى الْمَوْسْتَارِيِّ وَ
خَتَمَ فِي أَوَائِلِ جُمَادِيِّ الْآخِرِ سَنَةِ أَرْبَعٍ وَثَمَانِينَ وَ أَلْفِ
رَحِمَ اللَّهُ لِكَاتِبِهِ وَقَارِئِهِ وَ لِمَنْ نَظَرَ إِلَيْهِ وَ دَعَى لِكَاتِبِهِ
وَ عَفَّرَ اللَّهُ لَهُ وَ لِوَالِدَيْهِ وَ أَحْسَنَ إِلَيْهِمَا وَ إِلَيْهِ وَ أَدْخَلْنَا
مَعَ جَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ جَنَّتَهُ.

“Napisao ga je najsiromašniji čovjek Ahmed, sin Mustafin, Mostarac i završio početkom mjeseca džumade'l-ahira, godine 1084. Allah neka se smiluje piscu (ovog) djela, čitaocu i onome ko se obrati na ovo djelo i uputi dovu (Allahu) za pisca ovog djela. Neka Allah oprostí njemu, njegovim roditeljima, neka njemu i njima pruži Svoje dobročinstvo i neka nas sa svim vjernicima uvede u Svoj Džennet.”⁶⁴

Da poslije ove bilješke nema još jedne rečenice, moglo bi se ustvrditi da je Ahmed Mujezinzade lično napisao ovu bilješku. Ova rečenica glasi:

هَذَا وَجَدْتُ فِي أَوَّلِ النُّسْخَةِ بِحَطِّ الْمَصْنُوفِ فِي
دِيَابِجَتِهِ وَ آخِرِهِ مَسْمُومًا (مُسَمًّى) بِنَجَاةِ الْمُتَّقِينَ

“Ovako sam našao u originalnom primjerku, pisano rukopisom autora (tj. Ahmeda Mujezinzadea) i u njegovom uvodu, a i na kraju, a zove se *Nedžatu'l-muttekin*”⁶⁵

Ova rečenica je dokaz da je neko, na marginu djela *Zadu'l-muttekin*, doslovno prenio riječi Ahmeda Mujezinzadea, kojim je završio svoje djelo

Nedžatu'l- muttekin. Ko je to uradio i zašto, ostaje nepoznato.

U svakom slučaju ova bilješka je vrijedna zbog toga što se iz nje saznalo za treće djelo Ahmeda Mujezinzadea. Nažalost, naziv djela je samo ono što se zna o ovome djelu, a nadati se je da će neko možda i pronaći rukopis ovoga djela.

C. AHMED MUJEZINZADE KAO PEDAGOG

Islam nije vjera monaštva ili kaluđerstva i ne poziva ljude na osamljivanje, monaštvo ili egzistiranje u metafizičkom svijetu, svijetu nedostupnom ljudskim čulima. On nije vjera koja je daleko od stvarnosti, praktičnog života i ljudskih privatnih i društvenih problema, kako pojedinca tako i zajednice. On ne dijeli ljude na rasnoj osnovi, pa da neke smatra dobrim a neke lošim zbog njihovog izgleda. Islam je kompletan program života, razmišljanja, ponašanja i životne egzistencije. On se zasniva na specifičnom pogledu na vjersko uvjerenje (i'tiqād), život, kosmos te početak i kraj života.

Islam kao sistem života i morala odlikuje se nad svim ostalim sistemima time što respektuje sve osnovne ljudske potrebe. On ravnomjerno zadovoljava svakom aspektu ljudske ličnosti (razumu, duši i tijelu) njegove potrebe, bez preferiranja jednog nad drugim. Islam nije uredio ljudski život samo radi ovoga svijeta, niti samo radi drugog. On je uredio život radi jednog i radi drugog, tako da će onaj ko ga slijedi biti sretan na oba svijeta

لْوَفَاءِ بِأَيْتَانِكُمْ مِنْ يَدِي هَذَا فَمَنْ اتَّبَعَ هَذَا فَلَا يَلَا يَشْقَى

“Pa ko Uputu Moju bude slijedio, neće zalutati niti u očaj pasti.”⁶⁶

Ako je islam sistem života i morala, onda on zahtijeva odgoj, jer je on neophodan za življenje na ovome svijetu. Neuspješna primjena nekog sistema, od strane njegovih pristalica, zavisi od pripremanja i odgoja tih pristalica u duhu tog sistema. Islam, nema sumnje, posjeduje kompletni odgojni (pedagoški) sistem, čiji je cilj da pripremi i odgoji generacije kako bi živjele kompletnim islamskim životom.

Budući da je predmet pedagogije odgoj u svim svojim oblicima⁶⁷, ovdje ćemo se osvrnuti na Mujezinzadeovu ličnost kao odgojitelja. Dakle, pod pojmom “pedagog” ovdje, uglavnom, mislim na to kakav je njegov odgoj bio, ko su bili njegovi odgojenici, koje je metode koristio i koji su bili ciljevi njegovog odgojnog djelovanja, a biće razmotrena njegova teorijska shvatanja metode savjeta.

Imajući u vidu da je Ahmed Mujezinzade musliman i da je njegovo odgojno djelovanje prožeto islamskim nazorima, ova strana njegove ličnosti biće tretirana sa stanovišta islamske pedagogije, ali bez zanemarivanja zapadne pedagogije. Drugim riječima, ako se, naprimjer, govori o metodama ili ciljevima, to će biti tretirano u duhu onoga što se o tome govori u djelima muslimanskih autora. Ako se uzme u obzir ovo što je rečeno, u tom slučaju neophodno je ukazati na osnovne karakteristike islamske pedagogije (at-tarbiya al-islamiyya).

1. Definicija, metode i ciljevi islamske pedagogije

Ako pogledamo u korijen riječi at-tarbiya u arapskom jeziku, vidjet ćemo da glagol *رَبَّى* znači povećati se i razviti, *رَبِي* znači rasti i razvijati se, i *رَبِّ* znači rasti, popraviti nekoga, brinuti se o nekome, upravljati i starati se o nekome.⁶⁸

Neki učenjaci su na osnovu ovih jezičkih značenja izveli definiciju pedagogije. Tako Bejdavi kaže: “Er-rabb u osnovi nosi značenja odgoja (at-tarbiya), a to je vođenje nečega, malo po malo, do njegovog savršenstva. Potom je ta riječ dobila intenzivno značenje (mubālaga) i postala je svojstvena Uzvišenom Allahu.”⁶⁹

Ragib Asfahani definiše odgoj ovako: “Er-rabb u osnovi nosi značenje odgoja, a on je vođenje nečega iz jednog stanja u drugo, dok ne dostigne stepen potpunosti.”⁷⁰

Iz ove dvije definicije vidimo da je pedagogija vođenje čovjeka prema njegovom savršenstvu. Ona, međutim, nije postizanje savršenstva, jer ono pripada samo Uzvišenom Allahu,⁷¹ a uspjeh odgoja mjeri se time koliko se približilo tom savršenstvu. Također, vidimo da su ove dvije definicije općenite i da se ne odnose samo na čovjeka, nego se odnose na bilo šta. Zato ovdje donosim definiciju islamske

pedagogije za koju smatram da je sveobuhvatna.

Islamska pedagogija je formiranje i izgradnja potpune ličnosti čovjeka muslimana, odnosno svih strana njegove ličnosti: zdravlja, razuma, uvjerenja, duha, etike, volje i kreativnosti, kroz sve etape njegovog razvoja u svjetlu principa i vrijednosti koje je donio islam i u svjetlu pedagoških metoda i sredstava na koje je ukazao.⁷²

Kraće rečeno, islamska pedagogija je formiranje svih vidova potpune ličnosti muslimana u svim periodima njegovog razvoja, radi ovog i drugog svijeta, u svjetlu načela i vrijednosti, sredstava i metoda koje je donio islam.

Osnovni cilj ljudskog bitisanja na ovome svijetu je pokornost (ibāda) Uzvišenom Allahu i upravljanje i unapređivanje života na Zemlji, primjenjujući Allahov zakon (šarī'a). Taj cilj nam je odredio sam Uzvišeni Allah. On kaže:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“A ljude i džine stvorio sam samo da Meni robuju”.⁷³

Ako je ovo svrha ovozemaljskog života, onda i odgoj čovjeka treba imati isti cilj, jer je islamska pedagogija svestran odgoj ljudske ličnosti u svjetlu principa i vrijednosti islama.

Stoga, krajnji cilj islamske pedagogije je ostvarivanje pokornosti Uzvišenom Allahu, kako u pojedinačnom tako i društvenom životu.⁷⁴ Ovaj cilj islamske pedagogije je njen opći cilj, dok su neki posebni ciljevi i zadaci sljedeći:

- nastojanje da se približi ljudskom savršenstvu,
- ostvarivanje sreće na oba svijeta,
- jačanje solidarnosti među muslimanima,
- samoostvarivanje ličnosti (taḥqīq aḍ-ḍāt),
- razvijanje svih vidova ljudske ličnosti,
- odgoj u duhu domoljublja (al-muwāṭana aṣ-ṣāliḥa),
- formiranje pozitivnog odnosa prema radu i stjecanju sredstava za život.⁷⁵

Što se tiče metoda i sredstava islamske pedagogije, o njima se u literaturi islamske pedagogije govori pod pojmom esalibu't-terbijeti'l-islamijje (asālīb at-tarbiya al-islamijya). Metode su temeljni putovi i načini pomoću kojih odgojitelj pristupa odgojeniku, obrađuje odgojne sadržaje i ostvaruje konkretne zadatke, odnosno konačni smisao i svrhu odgojnih nastojanja. Za razliku od njih, sredstva su određeni postupci odgojitelja koji su usmjereni na ostvarivanje konkretnih odgojnih

zadataka. Sredstva upotrebljavamo u sastavu metoda, ali ne uvijek istih.⁷⁶

Najvažnije metode islamske pedagogije svakako su: lijep primjer (al-quḍwa aṣ-ṣāliḥa), poticanje i sprečavanje (at-targīb wa at-tarḥīb), savjeti i pouka (al-maw'īza wa al-'ibra) i praktična primjena (al-mumārasa al-'amaliyya).

Lijep primjer ima veliki značaj u odgoju, jer bez obzira koliko dobar bio neki plan i program odgoja, neophodno je postojanje živog, praktičnog primjera, a to je čovjek-odgojitelj. On taj plan i program sprovodi svojim ponašanjem i pedagoškim metodama. Zato je Uzvišeni Allah poslao Muhammeda, alejhi's-selam, da bude primjer i uzor ljudima i da u praksi primijeni islamski pedagoški program; لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (“Vi u Allahovu Poslaniku lijep uzor imate.”)⁷⁷

Ljudi svojim instinktom osjećaju potrebu za primjerom i uzorom, kako bi im bio luča koja osvjetljava put istine i živi primjer koji će im objasniti kako da primijene Allahov zakon. Zbog toga, nije bilo drugog sredstva da se Allahove poslanice sprovedu na Zemlji, osim slanjem poslanika. Taj instinkt koji se krije u dušama svih ljudi je instinkt za oponašanjem (taqlid) i on tjera dijete, slabog čovjeka i onog ko je potčinjen da oponaša čovjeka, jaku osobu i pretpostavljenog.

Tri su glavna elementa na koja se oslanja instinkt o ponašanju. Prvi je želja za oponašanjem. Dijete ili mladića tjera skrivena želja da oponaša onoga čiji mu se maniri i ponašanje dopadaju. Drugi elemenat je spremnost ili predispozicija za oponašanjem. Svaki period života zahtijeva određenu spremnost i sposobnost. Zato islam, naprimjer, ne naređuje djetetu koje nije napunilo sedam godina da obavlja namaz. A treći elemenat je cilj. Svako oponašanje ima neki cilj koji može biti poznat onome ko oponaša drugog, a i ne mora. Prvi cilj koji može biti skriven djetetu, odraslom pojedincu ili grupama jeste zaštita svog ličnog identiteta. U tom slučaju slabija osoba kao da se sklanja u okrilje jače, ne bi li oponašanjem crpila snagu osobe koju oponaša, pa ga zbog toga u svemu i oponaša. Sa razvojem svijesti kod onoga ko oponaša nekoga, on spoznaje cilj oponašanja. To svjesno oponašanje u islamskoj pedagogiji dobiva drugi naziv, slijedenje (al-ittibā')⁷⁸

Metoda tergiba i terhiba (poticanja i sprečavanja) u islamskoj pedagogiji se zasniva na instinktu koji je Uzvišeni Allah usadio u čovjeka, a sastoji se od želje za užitkom, blagostanjem i dugim i lijepim životom, te od bojazni od bola, nesreće i lošeg završetka.

Tergib je obećanje koje prati primamljivanje, podsticaj i omiljavanje odgođene, ali sigurne, lijepe i čiste koristi, slasti ili užitka, kao naknada za obavljanje dobrih djela ili ustezanje od štetnih užitaka i loših djela iz želje za Allahovim zadovoljstvom. Terhib je prijetnja kaznom za počinjeni grijeh koji je Uzvišeni Allah zabranio, ili zanemarnost u izvršavanju dužnosti koje je Uzvišeni Allah naredio da se izvršavaju. Terhib se može definisati kao prijetnja Uzvišenog Allaha kojom se zastrašuju ljudi i ističu neka Njegova svojstva uzvišenosti i moći, kako bi ljudi bili u stalnoj budnosti od toga da ne počine grijeh.⁷⁹

Osnovno što treba kod čovjeka da postigne ova metoda jeste uravnoteženost osjećaja. Strah, tako, ne smije nadvladati nadu, pa da grješnik izgubi nadu u Allahov oprost i da očajava. Također, kod čovjeka ne smije preovladati osjećaj radosti kad od njega bude otklonjena neka nevolja, pa da zaboravi na Allahovu kaznu i da se vrati grijehu. Kod čovjeka istovremeno mora biti prisutan osjećaj straha i nade; straha od kazne, a nade u Allahovu milost i oprost.

Metoda savjeta i pouke je poznata metoda u islamskoj pedagogiji. Ona daje svoje plodove tek onda kada savjet bude upućen iz srca, jer ono što izvire iz srca, stiže u srce.⁸⁰ 'Ibra (pouka) je duševno stanje pomoću kojeg čovjek spoznaje poruku i krajnji ishod nečega. Pedagoški cilj kur'anske pouke je da slušalac (učač) postigne racionalno zadovoljstvo u vezi s nekim pitanjem iz oblasti uvjerenja ('aqīda). Kur'an ukazuje na to da pouke treba izvući iz kur'anskih kazivanja o prijašnjim narodima, posmatranja Allahovih stvorenja, iz blagodati koje je počinio čovjek i iz historijskih događaja. Va'z je savjetovanje i podsjećanje na ono što je dobro i istina na način koji čovjeku raznježuje srce i podstiče ga na djelovanje. Najznačajniji rezultat koji se postiže savjetovanjem je pročišćenje duše, a to je jedan od najznačajnijih ciljeva islamske pedagogije. Postizanjem tog cilja ljudsko društvo napreduje i oslobađa se od loših, nevaljalih djela.⁸¹

Odgaj putem praktičnog djelovanja ili rada je, također, značajna metoda islamske pedagogije. Sve islamske dužnosti i temeljni principi islama zahtijevaju i praktičnu primjenu. Odgojitelj treba znati da odgojenici ne mogu naučiti razne vidove vjerskog i društvenog ponašanja, osim ako ih praktično primjenjuju. Podučavanje uz praktičnu primjenu apriori je utjecajnije na čovjeka i ono učvršćuje znanje. Muhammed, 'alejhi's-selam, često je upotrebljavao ovu odgojnu metodu. Tako se, naprimjer, kada je htio muslimane poučiti namazu popeo na uzdignuto mjesto i praktično im pokazao kako se obavlja namaz. Zatim je rekao: *صلوا كما رأيتموني أصلي* ("Klanjate kao što mene vidite da klanjam.")⁸²

Ovo su bile samo neke metode, a u islamskoj pedagogiji srećemo još neke, kao što su: metode kur'anskog i vjerovjesničkog dijaloga, kazivanja i navođenja primjera, metoda dijaloga i rasprave i dr.

2. Ciljevi, metode i sredstva odgojnog djelovanja Ahmeda Mujezinzadea

a) Opće karakteristike

Ako razmotrimo teme koje su zastupljene u djelu *Enisu'l-va'izin*, uočićemo da su najzastupljenija temeljna odgojna područja u Mujezinzadeovim predavanjima duhovni i moralni odgoj. Veoma mali procenat zastupljenosti pripada radnom, tjelesnom i intelektualnom odgoju.

Mujezinzadeova pedagogija je vjerska (islamska) pedagogija. On navodi da je Allahov Poslanik, 'alejhi's-selam, stalno molio Uzvišenog Allaha da ga odgoji lijepim moralom (an yurabbiah bi makārim al-aḥlāq).⁸³ Ovo znači da Mujezinzade smatra da je Uzvišeni Allah izvor odgoja, pa je shodno tome glavni cilj tog odgoja pokornost ('ubūdiyya) Uzvišenom Allahu. Taj cilj je, kako kaže Nahlavi,⁸⁴ božanski (rabbānī) cilj.

Mujezinzadeovo odgojno djelovanje usmjereno je na odrasle osobe. To se vidi iz samih predavanja, kao iz naslova njegovog djela, jer je ono namijenjeno da bude prijatelj onima koji će upućivati i savjetovati druge, a to, naravno, mogu odrasle osobe, a ne djeca.

Za njegovu opću odgojnu metodu koju je koristio u svom djelu, može se reći da je to metoda

predavanja, a ona je oblik metode poučavanja.⁸⁵ Pored ove opće metode, u djelu su zastupljene i posebne metode i sredstva odgojnog djelovanja, a o nekima će biti govora nešto kasnije.

Još jedna karakteristika Mujezinzadeove pedagogije jeste to da je ona prožeta sufizmom, kao uostalom i cijelo djelo. To je najvidljivije u metodi odgoja putem primjera koji je u ovom slučaju muršid, odnosno šejh, potom u metodi podsticanja i sprečavanja, metodi pouke i savjeta i dr.

Ovo su bile opće karakteristike postupaka koje Ahmed Mujezinzade koristi pri odgoju, a sada ću spomenuti neke ciljeve, metode i sredstva te pedagogije.

b) Ciljevi njegovih odgojnih postupaka

Budući da je cilj taj koji određuje metode i sredstva,⁸⁶ prvo će biti govora o ciljevima odgojnog djelovanja Ahmeda Mujezinzadea, a potom o metodama i sredstvima.

Nema sumnje da je opći cilj njegovog djelovanja na odgajanje ostvarivanje pokornosti Uzvišenom Allahu. To je uočljivo iz njegovih predavanja u kojima on govori o svim vidovima pokornosti Uzvišenom Allahu. On insistira na tome da njegovi odgojenici (slušaoci), a naročito oni koji žive u sredini u kojima prevladavaju grješnici i zločinitelji, ustraju u pokornosti Uzvišenom Allahu, jer samo se oni koji Mu se pokoravaju mogu nadati Njegovoj milosti i počastima.⁸⁷ On svojim slušaocima više puta ponavlja da je najbolji vid pokornosti Uzvišenom Allahu onaj koji je radi Njegovog zadovoljstva, a ne iz želje za Džennetom ili iz straha od Džehennema.⁸⁸

Jedan od najboljih vidova pokornosti jeste tevhid, koji Mujezinzade dijeli na tri stupnja. Najbolji je onaj koji je kompetencija Uzvišenog Allaha i on vodi ka vječnosti nakon utrnuća.⁸⁹ Prema tome, opći cilj Mujezinzadeovog odgojnog djelovanja jeste ostvarivanje ibadeta koji vodi ka utrnuću, a potom utapanju u vječnosti.

Drugi cilj njegovog odgojnog djelovanja jeste postizanje spoznaje Uzvišenog Allaha. Spoznaja, po Mujezinzadeovom mišljenju, znači osvjedočenje i gledanje (mušāhada) Živog, Koji ne umire. Ona je osobenost živih i onaj ko ne oživi srce time, poput je mrtvih.⁹⁰

Onaj koji je spoznao Uzvišenog Allaha u svim situacijama i stanjima je sa Njim.⁹¹ Zbog toga je spoznaja bolja od središnjeg i najvišeg dijela Dženneta (Firdaws)⁹²

I sljedeći cilj Mujezinzadeovog odgojnog djelovanja, koji on smatra veoma važnim, jeste dostizanje savršenstva. Savršenstvo čovjeku daje uzvišeni Allah iz Svoje dobrote i milosti, ali on prije toga mora popraviti i očistiti svoju dušu od pokuđenih moralnih atributa.⁹³ Krajnji rezultat u slučaju savršenstva jeste druženje sa Uzvišenim Allahom. Onome kome nije omogućeno da se druži sa Uzvišenim Allahom, Mujezinzade preporučuje da se druži sa onima koji su to već postigli.⁹⁴

c) Sredstva i metode odgojnog djelovanja Ahmeda Mujezinzadea

Ahmed Mujezinzade u svom odgojnom djelovanju upotrebljava raznovrsne metode i sredstva odgoja. Njegova opća metoda odgoja je metoda predavanja, a kroz tu metodu on je koristio i posebne metode. Ovdje ću se ograničiti na dvije najvažnije: metodu savjeta i pouke i metodu tergiba i terhiba.

1. Metoda savjeta i pouke (wa‘z i ‘ibra)

Ovo je možda uz metodu poticanja i sprečavanja najviše zastupljena metoda u Mujezinzadeovom odgojnom djelovanju. Skoro da nema ni jednog predavanja u kojem on ne uputi direktne savjete svojim odgojenicima riječima: “Znaj...”, “Dužnost ti je, moj brate,...”, “O moja braćo,...” i slično. Nekada im se on obraća indirektno, kao naprimjer: “Dužnost je robu-vjerniku...”, “Dužnost je onome ko je (pravi) Allahov rob...”, “Neka se potrudi vjernik da...” i slično. Njegovi savjeti su raznovrsni i nisu uvijek vezani samo za temu njegovog predavanja. Oni u sebi sadrže pouku, ukazivanje na istinu i dobrobit (an-nuṣḥ) i podsjećanje. Dakle, sve ono što u osnovi znače riječi wa‘z i ‘ibra, a što smo ranije spomenuli. Ovdje donosim po jedan primjer za osnovne karakteristike Mujezinzadeovih savjeta.

a) Primjer savjeta s dokazom.

“Svakom robu-vjerniku, a naročito učenicima, umjesno bi bilo da se stalno sjećaju i spominju Allaha i da se čuvaju druženja i sjedenja sa vladarima. Kaže uzvišeni Allah: **وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ** (‘Ne budite nakloni prema onima koji su zločinitelji, pa da vas Vatra sprži.’)”⁹⁶
97

b) Primjer savjeta uz navođenje primjera

“Vjernik mora biti ažuran u činjenju dobrih i lijepih djela, jer su ona uzrok postizanja spasa i visokih stepeni na oba svijeta, kao što je slučaj pastira i Ibn Omera, neka je Allah njime zadovoljan. Kada je vidio da pastir, iz bojazni od Allaha, posti u danu velike vrućine, on ga je kupio i oslobodio ropstva.”⁹⁸

c) Primjer savjeta kojim se ukazuje na dobrobit

“Ko želi zaraditi veliku nagradu, dobrobit i počast u Kući užitaka, treba slijediti praksu prvih generacija muslimana. U njihovu praksu spada provođenje noći mjeseca ša'bāna u dobrovoljnim namazima, učenju Kur'ana, sjećanju i spominjanju Allaha, a naročito tesbih-namaz (ṣalā at-tasbīh), jer je za njega predviđen ogroman sevap i nagrada.”⁹⁹

d) Primjer savjeta kojim se podsjeća (na smrt, Drugi svijet, Sudnji dan i sl.)

“Svako pametan treba razmišljati o svom konačnom završetku i da se prisjeća stanja kada će mu smrt doći, jer smrt je istina i nju će svako okusiti, kao što kaže Uzvišeni Allah: **كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ** (‘Svako živo biće smrt okusit će.’)”^{100 101}

e) Predispozicije savjetodavca i djelotvornog savjeta

Pored toga što je njegov rad prožet savjetima, Ahmed Mujezinzade cijelo jedno poglavlje (Šta treba posjedovati savjetodavac-va'iz),¹⁰² posvećuje govoru o uvjetima uspješnog vaiza i djelotvornog savjeta. Budući da od svojih odgojenika želi da i sami postanu odgojitelji, on ih podučava kako da savjetuju druge i koje uvjete treba ispunjavati djelotvoran savjet. To ukazuje na to da je on, pored

praktične upotrebe metode savjeta, posjedovao veoma bogato teorijsko znanje o toj temi.

Ahmed Mujezinzade zna da savjet neće biti uspješan ako sam odgojitelj ne radi ono što zahtijeva od svojih odgojenika. On zna da odgojitelj mora biti taj koji će svojim primjerom pokazati odgojenicima kako da se ponašaju u određenim prilikama. On kaže: “Znaj, dragi brate, da čovjek-vjernik treba prvo nastojati popraviti samog sebe, pa tek onda druge, tako što će upućivati svoju braću lijepim savjetom...”¹⁰³

Vaiz prvo mora razmišljati o svojim propustima naspram svoga Stvoritelja, o tome da li je svoj život proveo onako kako nije trebalo, o svojoj smrti, o ispitivanju u kaburu, o strahotama Sudnjeg dana i hoće li preći preko Sirat-čuprije ili će sa nje pasti. Na ove stvari vaiz mora podsjetiti prvo sebe, pa tek onda ostale ljude.¹⁰⁴

Ahmed Mujezinzade zna da savjetodavac mora u svom savjetovanju imati plemenite namjere i svojim odgojenicima željeti dobrobit na oba svijeta. On kaže: “Neophodno je da vaiz ima namjeru svojim savjetima pozivati i usmjeravati ljude od ovoga svijeta ka drugom, od nepokornosti (Allahu) ka poslušnosti Njemu, od zablude ka uputi, od pohlepe ka zuhdu, od škrtosti ka darežljivosti i od uobraženosti ka bogobožnosti.”¹⁰⁵

On smatra da vaizu nije primjereno primati darove od vladara, pa makar ti darovi bili iz halal-inovine. “Iz toga se” - kaže on - “kod vaiza rađa laskanje i ulagivanje vladarima, pristrasnost prema njima i odobravanje njihove tiranije, a sve to uništava vjeru.”¹⁰⁶

Uz prethodne uvjete, te uz znanje i praktično djelovanje, vaizove riječi moraju biti u skladu sa Šerijatom, jer “samo znanje i djelovanje bez slijeđenja Šerijata je zabluda.”¹⁰⁷

S druge strane, vaiz mora biti samilostan prema onima koje savjetuje i od njih treba zahtijevati da budu blagi, a ne grubi i osori. On mora biti i strpljiv i blag i raditi u skladu sa onim što govori.¹⁰⁸

2. Metoda podsticanja i sprečavanja (at-targīb wa at-tarhīb)

Ovo je druga važna metoda koju koristi Mujezinzade u svom odgojnom djelovanju. Ne samo da ovu metodu nalazimo kao metodu koju

Mujezinzade često upotrebljava kroz svoje odgojno djelovanje nego on i sam podstiče svoje odgojenike da budu između straha i nade. Nada treba da bude izražajnije, jer Allahova milost prethodi Njegovoj srdžbi, a i broj džennetskih bašči veći je od džehennemskih provalija.¹⁰⁹

Ovakav njegov stav može zbuniti kada se ima u vidu, a to sam spomenuo, da on kroz svoja predavanja ističe da pokornost Uzvišenom Allahu treba biti iz ljubavi prema Njemu i radi Njegovog zadovoljstva, a ne iz želje za Džennetom ili iz straha od Džehennema. Ovu prividnu kontradiktornost on sam otklanja i razjašnjava kada navodi da postoje tri vrste straha. Prva je, strah od kazne na ovome svijetu, druga je strah od kazne na budućem svijetu a treća je strah od Uzvišenog Allaha a ne od Vatre, niti od patnje u njoj. Takav je slučaj sa onim bliskim (Allahu) i gnosticima (arifima), jer oni robuju Allahu zarad Njegovog Lica, a to je stupanj vjerovjesnika i savršenih bogougodnika.¹¹⁰

Dakle, ova metoda odgoja primjenjuje se samo u odgoju običnog svijeta koji još nije postigao stepen bliskosti i spoznaje Uzvišenog Allaha. Pošto su Mujezinzadeovi odgojenici iz spomenute kategorije, on koristi metodu podsticanja i sprečavanja, upozoravajući odgajanike na Allahovu nagradu i kaznu. Nagrada i kazna u islamskoj pedagogiji mogu biti ovosvjetska i ahiretska, duhovna i psihička, moralna i materijalna, kao i pojedinačna i kolektivna.¹¹¹

Na sve ove vidove nagrade i kazne Mujezinzade upozorava svoje odgojenike, a za svaki vid slijedi po jedan primjer.

a) Nagrada i kazna na ovome svijetu

U primjere duhovne i psihičke nagrade i kazne mogu se ubrojati: postizanje Allahove ljubavi, zadovoljstva, pomoći, blizine i slično, te osornost srca, uskraćivanje Allahovog blagoslova i pomoći, uskraćivanje blizine meleka, strah, nemir, rastresenost i slično.

U sto pedeset drugom poglavlju,¹¹² govoreći o strpljivosti Mujezinzade kaže da Uzvišeni Allah upućuje i pomaže onoga ko je strpljiv i iskren, a zatim dodaje: “On (Allah) pomaže Svoga roba i otklanja od njega nevolje.”

U pedeset šestom poglavlju,¹¹³ on kaže: “Oholost je moralna karakteristika nevjernika i ona

je uništavajuće zlo (āfa muhlika). Ona pogoršava ćud i čini srce slijepim za spoznaju Uzvišenog Allaha i čini čovjeka omraženim kod Njega.”

U primjere moralne nagrade i kazne može se ubrojati pohvala nekog djela i njegovog počinioca, te kudenje nekog djela i njegovog počinioca i svrstavanje tog počinioca u red loših ljudi.

U šezdeset četvrtom poglavlju,¹¹⁴ Mujezinzade hvali učenjake i kaže: “Rečeno je: ‘Nema ni jednog učenjaka koji umre i iza sebe ostavi list na kojem je zapisao nešto iz nauke, a da mu taj list neće biti zaštita od Vatre, a Uzvišeni Allah će mu za svako slovo na tom listu sagraditi grad u Džennetu, sedam puta veći od ovoga svijeta.’”

U šezdesetom poglavlju,¹¹⁵ kudeći nepravdu (zulm), Mujezinzade kaže: “Znaj da zulm spada u najgora djela i zato ga je Uzvišeni Allah zabranio sam Sebi. Pa ako ga je zabranio Sebi, šta onda misliš o drugima?!”

U primjere materijalne i kolektivne nagrade i kazne može se ubrojati produžetak života, blagoslov u opskrbi, kompenzacija u imovini, poslušnost djece, omiljenost kod ljudi, te uskraćivanje opskrbe i kiše, širenje nemoralna među ljudima i slično.

U devetnaestom poglavlju,¹¹⁶ Mujezinzade navodi riječi Sufjana Sevrija u kojima on podstiče ljude da što više šute i borave povučeno u svojim kućama. Kada su ga upitali na koji način će sebi osigurati opskrbu, on im je odgovorio: “Bojte se Allaha, jer On daje opskrbu onima koji Ga se boje bez ulaganja truda i rada!”

U pedeset prvom poglavlju,¹¹⁷ on kaže: “O vi koji vjerujete, pokajte se od prenošenja tuđih riječi i ostalih grijeha, kako bi Allah uslišao vaše molbe! Da nas Allah učini od onih koji se mnogo kaju! Jedan od uzroka suše je nasilje...”

b) Nagrada i kazna na Drugom svijetu

U primjere nagrade i kazne na Drugom svijetu mogu se ubrojati duhovni i materijalni užici u Džennetu, te patnje u kaburu, strahote polaganja računa na Sudnjem danu, razni vidovi kazne u Džehennemu i slično.

U četvrtom poglavlju,¹¹⁸ Mujezinzade navodi da je Musa, ‘alejhi’s-selam, razgovarao sa svojim Gospodarom i rekao: “Gospodaru, kakvu nagradu će imati onaj ko sagradi mesdžid?” Uzvišeni Allah

mu reče: “Sagradiću mu dvorac od zlata u Džennetu.”

U šestom poglavlju¹¹⁹ Mujezinzade navodi da je melek Džibril, ‘alejhi’s-selam, došao Muhammedu, ‘alejhi’s-selam, i rekao mu: “Muhammede, Allah na ovome svijetu ne gleda onoga koji bez razloga izostaje od zajedničkog obavljanja namaza i neće ga pogledati na Drugom svijetu. Njemu se neće smilovati Melek smrti kada mu bude uzimao dušu, niti će mu se smilovati Munker i Nekir u kaburu.”

Na kraju ovog poglavlja valja istaknuti jedan bitan momenat vezan za ovu Mujezinzadeovu metodu odgoja. Taj momenat je to da on svojim odgojenicima često obećava veliku nagradu ili kaznu, koja nije adekvatna djelu koje se od njih traži. Nerijetko on to čini navodeću hadise koji su apokrifni ili se ne nalaze u poznatim izvorima, što je opet jedan od znakova njihove apokrifnosti. Neki hadisi iz ove oblasti spomenuti su prilikom provjere stepena autentičnosti izabranih hadisa, a neki primjeri su navedeni i u ovom poglavlju.

Na ovo sam želio ukazati zbog opasnosti takvog čina kojeg dr. Jusuf Karadavi smatra “poremećajem u omjeru djela i njihovog vrednovanja“. Naime, svako djelo ima određenu vrijednost i “težinu“ u Šerijatu, a nama nije dopušteno da povećavamo ili smanjujemo vrijednosti tih djela. Takav postupak, smatra Karadavi, iskripljuje sliku islama u očima obrazovanih ljudi koji to što čuju ili pročitaju pripisuju islamu, a on je od toga čist. Ova pretjerivanja, a naročito na polju terhibu, imaju kontraproduktivne posljedice kao što su duševni nemiri i poremećaji, a često oni koji preuveličavaju nagradu i kaznu doprinose omražavanju ljudima Gospodara ljudi i udaljavaju ih od Njega.¹²⁰

I pored ove činjenice, o Mujezinzadeovom odgojnom djelovanju može se reći da je on vrstan pedagog-odgojitelj koji koristi raznovrsne metode poznate u islamskoj pedagogiji. Smatram da su metode, koje sam naveo, dobar pokazatelj za to, iako bi i ostale metode, da sam ih obradio, vjerovatno još više to i dokazale. Nadati se je da će neko u skorijoj budućnosti tretirati ličnost Ahmeda Mujezinzadea kao pedagoga, te će tako toj temi posvetiti mnogo veću pažnju i obraditi je iz svih uglova i sa svih aspekata.

Bilješke:

- ¹ Aḥmad ibn Muḥammad ibn Selim ibn Muṣṭafā al-Busnawī al-Mustārī, bio je muderis i muftija u svom gradu Mostaru. Najpoznatije mu je djelo *Anfā’ ad-dalā’il li taḥsīn suwar al-masā’il*, koje je komentar Al-Qadūrījevom *Muḥtaṣaru*. Umro je oko 1190./1776.god. (Vidjeti: K. Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, Sarajevo, Starješinstvo Islamske zajednice za SR Bosnu i Hercegovinu, 1979.,II, str. 161.-162.)
- ² Safvet-beg Bašagić, pjesnik, učenjak, narodni prosvjetitelj i političar, prvi je počeo naučno obrađivati bosansko književno naslijeđe, oblikovano u islamskom kulturnom krugu. To je bio predmet njegove doktorske disertacije *Die Bosniaken und Hercegovcen auf dem Gebiete der islamischen Literatur*. Umro je 1934.god. (S. Balić, *Kultura Bošnjaka*; muslimanska komponenta, drugo izdanje, Zagreb, Izdavačko prometno preduzeće, R&R Tuzla, 1994., str. 189.)
- ³ Vidjeti, H. Šabanović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, Svjetlost, 1973., str.347.
- ⁴ Mehmed Handžić, rođen je u Sarajevu 1906.god. poslije završene Šerijatske gimnazije odlazi na studije na Al-Azhar, gdje diplomira 1931.god. Autor je brojnih djela iz oblasti tefsira i hadisa, kako na našem tako i na arapskom jeziku. Umro je 1944. god. u 38. godini života. (S. Balić, *Kultura Bošnjaka...*, str. 99.)
- ⁵ Vidjeti, Muḥammad ibn Muḥammad al-Ḥanḡī al-Būsnawī, *al-Ġawhar al-asnā fī taraġum ‘ulemā’ wa šu‘arā’*, Būsna, al-Qāhira, *aṭ-Tab‘a as-salafiyya wa maktabatuhā*, 1937., str.37.
- ⁶ Vidjeti, S. Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, izvanredno izdanje, Zagreb, Matica hrvatska, 1931., str.4.
- ⁷ Vidjeti, H. Šabanović, *Književnost muslimana BiH...*, str.347.
- ⁸ M. Handžić, *Rad bosansko-hercegovačkih muslimana na književnom polju*, str. 11.-12.; (po: H. Šabanović, nav. djelo, str. 347.)
- ⁹ H. Šabanović, *Književnost muslimana BiH...*, str.347.
- ¹⁰ Sada se rukopis ovoga djela nalazi u GHB pod brojem 3839 (Vidjeti: K. Dobrača, *Katalog...II*, str. 161.)
- ¹¹ H. Šabanović, *Književnost muslimana BiH...*, str. 348.-349.
- ¹² M. Handžić, *Rad bosansko-hercegovačkih muslimana na književnom polju*, Glasnik, Vrhovno vjersko starješinstvo I.V.Z, 1934., br. 6, str.334.
- ¹³ Vidjeti: M. Handžić, *Rad bosansko-hercegovačkih muslimana na književnom polju*, Glasnik, br. 6, str.334.
- ¹⁴ Vidjeti: K. Dobrača, *Katalog...*, II, str. 161.-162.
- ¹⁵ Vidjeti: Z. Fajić, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, Sarajevo, El-Kalem, 1991., III, str.226.
- ¹⁶ Vidjeti: S. Balić, *Kultura Bošnjaka...*, str.91.
- ¹⁷ Vidjeti, M. Ždralović, *Prepisivači djela djela u arabičkim rukopisima*, Sarajevo, Svjetlost, 1988., I, str.195.
- ¹⁸ Vidjeti: Mehmed Handžić, *Nekoliko dragocjenih rukopisa u Karadoz-begovoj biblioteci u Mostaru*, Glasnik, Sarajevo, Vrhovno vjersko starješinstvo I.V.Z., 1934., br. 12, str.639.
- ¹⁹ Ḥalwatiyya su derviški red pretežno turskog obilježja, nazvan po ‘Umaru Ḥalwatiyu (umro,1397.-1398.).Kao zonobijski red utemeljen je od Kavkasca Sayyida Yaḥyāa Širwāniya, koji je umro u Bakuu, 1464.-1465. Njegova

- knjiga za molitvu Wird As-Sattār i danas čini osnovicu za đikr halvetija. (Vidjeti više, Nerkez Smailagić, *Leksikon islama*, Sarajevo, Svjetlost, 1990., str. 235.)
- ²⁰ H. Šabanović, *Književnost BiH muslimana...*, str. 348.
- ²¹ H. Šabanović, nav. djelo, str. 350.
- ²² Vidjeti, *Rukopis GHB*, br. 3731
- ²³ H. Hasandedić, *Mostarske muftije*, Glasnik VIS-a, XXXVIII/1975., br. 9-10, str. 434.
- ²⁴ Ibid, str.434.
- ²⁵ Ğalāluddīn Muḥammad ibn ‘Abdirraḥmān ibn ‘Umar al-Qazwīnī aš-Šāfi‘ī, poznat kao hatib Damaska, rođen je u Mosulu. Bio je rječit, lijepog ahlaka i lijepo je izlagao svoja predavanja. Umro je u Damasku.(Yūsuf Sarkis, *Mu‘ġam al-maṭbū‘āt al-‘arabiyya wa al-mu‘arraba*, al-Qāhira, Maṭba‘a Sarkis, 1928.,svezak ج ز ح , str. 1508.-1509.)
- ²⁶ Zagreb, OZJA, Rukopis br. 1255; po: M. Ždralović, *Prepisivači...*,II, br. 346, str.66.
- ²⁷ Abdurrahman ibn Abī Bakr Ibn al-‘Aynī, umro 893./1488.(H. Ḥalifa, *Kašf az-zunūn...*,II, 1825. i C. Brockelman, *Geschichte der arabischen Literatur*, II, 196.; po: K. Dobrača, *Katalog...*,II, str. 36.)
- ²⁸ Sarajevo, GHB, Rukopis br. 3634; po: K. Dobrača, *Katalog...*, II, str. 38.
- ²⁹ Autor ovoga djela je Ğamāluddīn Muḥammad ibn ‘Abdilganī al-Ardabīlī, umro 647./1249. (Fihrist dār al-kutub al-miṣriyya, Kairo, 1310.-1345./1892.-1927., II, str.123, H. Ḥalifa, *Kašf az-zunūn...*,I, str.185. i *Mu‘ġam*, I, str.423.; po: K. Dobrača, *Katalog...*,II, str.37.)
- ³⁰ Abū al-Qāsīm Maḥmūd ibn ‘Umar az-Zamaḥšarī, autor brojnih djela od kojih je i poznati tefsir *al-Kaššāf*. Umro je 538.g. H. (Al-Kattānī, *ar-Risāla al-mustaṭrafa*, str. 122.)
- ³¹ Az-Zamaḥšarī, *Unmūdaġ*, Sarajevo, GHB, Rukopis br.3634; po: k. Dobrača, *Katalog...*, II, str. 38.
- ³² Autor ovoga djela je Abu ‘Amr ‘Uṭmān ibn ‘Umar ibn al-Ḥāġib al-Mālikī, umro 646./1248.god. (K. Dobrača, *Katalog...*, II, str. 38.)
- ³³ Al-Mālikī, *Aš-Šāfiya*, Sarajevo, GHB, Rukopis br.3634; po: k. Dobrača, *Katalog...*, II, str. 38.
- ³⁴ Ibrahim ibn Muḥammad ibn Ibrāhīm al-Ḥalabī, poznati je šerijatski pravnik hanefijskog mezheba i autor djela *Multaqa al-abḥur*. Umro je 956./1549. (H. Ḥalifa, *Kašf az-zunūn...*,II, str. 1886.)
- ³⁵ Al-Ḥalabī, *Gunya...*,Mostar, AH, rukopis br. 378; po: H. Hasandedić, *Katalog...*, II, str. 140.
- ³⁶ Maġmū‘a, Sarajevo, GHB, rukopis br. 4042; po: K. Dobrača, *Katalog...*, II, str. 105.
- ³⁷ A. al-Mustārī, *Muḥarrik al-qulūb...*,Mostar, PHF, rukopis br. 117;po: H. Hasandedić, *Nekoliko rukopisa iz orijentalne zbirke Provincijalata hercegovačkih franjevac*, ANALI, VII-VIII, str. 169.-170.)
- ³⁸ Aš-Šam‘ī, rođen 969. a umro poslije 1000.g.H., napisao je u šest svezaka komentar Mesneviye na turskom jeziku.(H. Ḥalifa, *Kašf az-zunūn...*,II, str. 376.)
- ³⁹ Kairo, DK Tas T 1M; po: M. Ždralović, *Prepisivači...*,II, str. 67.
- ⁴⁰ Al-Mustārī, *Naġā al-muttaqīm*, Sarajevo, GHB, rukopis br. 4659; po: Z. Fajić, *Katalog...*, III, str. 277.
- ⁴¹ Al-Mustārī, *Anīs al-wā‘izīn*, Sarajevo, GHB, rukopis br. 590; po: Z. Fajić, *Katalog...*, III, str. 226.
- ⁴² Šayḥje onaj čovjek koji je savršen i poznaje Šari‘at i haqīqat, koji je u stanju podučiti i izvesti čovjeka kroz Šari‘at i tariqat i dovesti ga do savršenstva, i koji zna kontrolirati napredovanje i stanje čovjekove duše (nafs) i njene bolesti i kako se one liječe. Šayḥ predstavlja i starješinu nekog derviškog reda. (Vidjeti, F. Hadžibajrić, *Mali rječnik sufijskih termina*, str. 194.,203. i 211.)
- ⁴³ H. Šabanović, *Književnost muslimana BiH...*, str.350.
- ⁴⁴ Vidjeti: Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, III izdanje, Sarajevo, Rijaset islamske zajednice u BiH, Izdavačka djelatnost El-Kalem, 1997.god, str.51.
- ⁴⁵ Vidjeti. S. Balić, *Kultura Bošnjaka...*, str.91.
- ⁴⁶ Vidjeti. Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zagreb, Zora, 1974., str.1389.
- ⁴⁷ Autor je Abu ‘Abdirraḥmān Muḥammad ibn al-Huṣayn ibn Mūsā as-Sulamī al-Azdian-Naysabūrī, šejh sufija u Horosanu i autor oko stotinu djela. Umro 412/1021. godine. (Al-Kattānī, *Ar-Risāla al-mustaṭrafa...*, str. 49.-50.)
- ⁴⁸ Postoji više djela sa ovim nazivom, a budući da poslije bilješke nije spomenut autor spomenutog djela, ne zna se tačno o čijem se djelu radi.
- ⁴⁹ Mušliḥuddīn Muṣṭafā ibn Ša‘bān as-Surūrī, umro 969./1561. (H. Ḥalifa, *Kašf az-zunūn...*,I; po: Z. Fajić, *Katalog...*, III, str. 330.)
- ⁵⁰ Biografska djela ne bilježe podatke o ovom djelu, niti o autoru ovog djela.
- ⁵¹ Abū Muḥammad Sahl ibn ‘Abdillāh at-Tustarī, sufija i zahid, umro 283.g. H.(ad-Ḍahabī, *Siyar ‘alām...XIII*, str. 230.-233.)
- ⁵² Komentatori Kur‘āna riječ gayy tumače kao dolinu u Džehennemu, kao kaznu, propast itd. Ovdje odgovara samo prvo značenje, te je tako i preveden naslov ovog poglavlja, mada Mujezinzade tumači ovu riječ kao propast (halāk).
- ⁵³ Iz naslova na arapskom jeziku razumije se da se misli na dužnosti prema učenjacima, jer je Mujezinzade upotrijebio glagol waġab sa prijedlogom li(J). Međutim, sve što navodi u poglavlju ide u prilog tome da se misli na dužnosti učenjaka, što, opet, navodi na zaključak da je Ahmed Mujezinzade pogrešno upotrijebio spomenuti glagol.
- ⁵⁴ Termini riyāda i muġāhada (u ovom slučaju muḥālafa an-nafs), termini su kojim se označava suprotstavljanje ovozemaljskim prohtjevima i hirovima duše i njihovo obuzdavanje. U sufijskoj terminologiji riyāda označava suprotstavljanje duši, njeno čišćenje i odgoj, dok termin muġāhada označava odbijanje i sustezanje duše od zla koje je prihvatila. (Više v.: Š. Amīn an-Naqšibandī, *Mā huwa at-taṣawwuf*, bez mjesta i god. izdanja, str. 157.)
- ⁵⁵ Konstrukcija maḥabba Allāh je genitivna veza i doslovno znači Allahova ljubav. U ovom poglavlju se, međutim, govori o Allahovoj ljubavi prema stvorenju, a i o ljubavi stvorenja (ljudi) prema Uzvišenom Allahu, pa je na osnovu toga i preveden naslov ovog poglavlja.
- ⁵⁶ Vidjeti: Mehmed Handžić, *Nekoliko dragocjenih rukopisa u Karadževog biblioteci u Mostaru*, Sarajevo, Glasnik vrhovnog vjerskog starješinstva I.V.Z., 1934., br.12, str. 639.
- ⁵⁷ Mostar, PHF,rukopis br. 117; po: H. Hasandedić, *Nekoliko rukopisa orijentalne zbirke Provincijalata hercegovačkih franjevac*, Sarajevo, ANALI GHB, 1982.,VII-VIII, str. 170.

- ⁵⁸ Ibid; str. 170.
- ⁵⁹ Vidjeti: Aḥmad Muṣṭafā al-Mustārī, *Muḥarriq al-qulūb*, Rukopis GHB biblioteke, broj 4659, list 190 b-202 a.
- ⁶⁰ Vidjeti: H. Hasandedić, *Nekoliko rukopisa orijentalne zbirke Provincijalata hercegovačkih franjevacā*, ANALI GHB, VII-VIII, str. 171.-175.
- ⁶¹ Vidjeti: H. Šabanović, *Književnost muslimana BiH...*, str.352.
- ⁶² Vidjeti: Muḥammad ibn Abū Ḥafī al-Buḥārī, *Zād al-muttaqīn*, Rukopis GHB biblioteke, broj 4659, list 1-189.
- ⁶³ Autor ovog djela je Muḥammad b. Muḥammad b. Muḥammad b. Aḥmad aṭ-Ṭūsī Abū Ḥāmid al-Gazālī. Rođen je u pokrajini Ṭūs (danas Mašhad) u Iranu 450. h.g., a umro je 505./1111god.(aḍ-Ḍahabī, *Siyar 'alām an-nubalā'*, XIX, str. 322.)
- ⁶⁴ Al-Buḥārī, *Zād al-muttaqīn*, Rukopis GHB biblioteke, broj 4659, list 189-b.
- ⁶⁵ Ibid; list 1-189.
- ⁶⁶ Kur'an, XX:123
- ⁶⁷ Vidjeti, S. Pataki, *Opća pedagogija*, deveto izdanje, Zagreb, Pedagoško-književni zbor, 1964., str.5.
- ⁶⁸ Vidjeti, Ibn Manzūr, *Lisān al-'arab*, prvo izdanje, Bayrūt, 1408./1988., V, str. 126.
- ⁶⁹ Al-Bayḍāwī, *Anwār at-tanzīl wa asrār at-ta'wīl*; po: Aḥmad Ḥilmī, *Kitāb maḡmu'a min at-tafāsīr*; al-Bayḍāwī, an-Nasafī, al-Ḥāzin wa Ibn 'Abbās, Bayrūt, bez god. izd., I, str. 26.
- ⁷⁰ An-Naḥlāwī, *Uṣūl at-tarbiya al-islāmiya*, reprint drugog izdanja, Dimāšq, Dār al-fikr, 1403./1983.,str.13.
- ⁷¹ Vidjeti: Muḥammad Rawwās Qal'aḡī, *Dirāsa taḥlīliyya li šaḥsiyya ar-rasūl Muḥammad ṣallāllāh 'alayh wa sallam*, prvo izdanje, Bayrūt, Dār an-nafāis, 1408./1988., str.264.
- ⁷² Vidjeti: Miqdād Yalḡin, *Ġawānib at-tarbiya al-islāmiyya al-asāsiyya*, prvo izdanje, 1406./1986., str.26.
- ⁷³ Kur'an, LI:56
- ⁷⁴ Vidjeti: An-Naḥlāwī, *Uṣūl at-tarbiya al-islāmiya*, str.108.
- ⁷⁵ U savremenoj zapadnoj pedagogiji postoji podjela na odgojni ideal, cilj i zadatke odgoja. Međusobni odnos odgojnog ideala, cilja i zadataka odgoja podsjeća na odnos općeg, posebnog i pojedinačnog. Odgojni ideal je na razini općeg, najopćenitijeg, vrlo perspektivnog. On odražava generičke vrijednosti i zajednička nastojanja svih naprednih snaga. On povezuje ljude u zajedničkim nastojanjima da se ostvare ljudski ideali i ideal očovječenog čovjeka. Cilj odgoja mora biti konkretniji, bliži, određeniji, za praksu stimulativniji. On je na razini društvenih vrijednosti određene zajednice. U današnjim prilikama on izražava pozitivna odgojna nastojanja suvremenog demokratskog društva. U skladu s tim odgojna nastojanja zapadne pedagogije imaju za cilj odgoj slobodnog, mnogostrano razvijenog i radosnog čovjeka, sposobnog djelatnika i kulturne osobnosti koji će angažirano, spremno i odgovorno sudjelovati u profesionalnim djelatnostima, u društvenom i kulturnom životu i u ljudski osmišljenom provođenju vremena. Odgojni zadaci su još konkretniji, još određeniji i praksi dostupniji. Oni konkretiziraju cilj, raščlanjuju ga na više elemenata koji se posebno ostvaruju, a ostvarivanjem svih tih elemenata, svih zadataka, ostvarujemo i cilj odgoja. Glavna odgojna područja: tjelesni, intelektualni, moralni,estetski i radni odgoj, istodobno se manifestiraju i kao najobuhvatniji, temeljni zadaci odgoja koji ima za svrhu mnogostrani razvitak osobnosti.(Vidjeti: A. Vukasović, *Pedagogija*, str.65.-66.)
- Iako ovako izdiferentiranu podjelu ne nalazim u djelima muslimanskih autora, moglo bi se reći da je odgojni ideal islamske pedagogije pokornost ('ibāda) Uzvišenom Allahu, njen cilj svestrano razvijena ličnost, a njeni zadaci su glavna odgojna područja: tjelesni, intelektualni, moralni, estetski i radni odgoj. (Šire o ciljevima islamske pedagogije vidjeti: An-Naḥlāwī *Uṣūl at-tarbiya al-islāmiyya*, str.107.-130., kao i Muḥammad Mursī, *Uṣūl at-tarbiya*, prerađeno izdanje, al-Qāhira, 'Alam al-kutub, str. 97.-102.)
- ⁷⁶ Vidjeti; A. Vukasović, *Pedagogija*, četvrto izdanje, Zagreb, ALFA d.d. i Hrvatski katolički zbor "MI", 1995.,str. 347. i 361.
- ⁷⁷ Kur'an;XXXIII:21
- ⁷⁸ Vidjeti; An-Naḥlāwī *Uṣūl at-tarbiya al-islāmiyya*, str.253-260.
- ⁷⁹ Ibid; str.287.
- ⁸⁰ Vidjeti; Muḥammad Mursī, *Uṣūl at-tarbiya*, prerađeno izdanje, al-Qāhira, 'Alam al-kutub, bez god. izd.,str. 122.
- ⁸¹ Vidjeti; An-Naḥlāwī *Uṣūl at-tarbiya al-islāmiyya*, str.272., 281. i 285.
- ⁸² Hadis bilježe:
1. Al-Buḥārī, *al-Adān - al-adān li al-musāfirīn idā kanū ḡamā'a wa al-iqāma wa kadālik bi 'Arafa wa ḡam' wa qawl al-mu'addin: aṣ-ṣalā fi ar-riḡāl, fi al-tayla al-bārīda aw al-maṭīra* (Ibn Ḥaḡar Faṭḥ al-bārī..., II, str. 131.-132.)
  2. Ad-Dārimī, *aṣ-ṣalā - man aḡaqq bi al-'imāma* (Ad-Dārimī, Sunan, I, str. 303.)
- ⁸³ Aḥmad al-Mustārī, *Anīs al-wā'izīn*, list br.222.
- ⁸⁴ An-Naḥlāwī *Uṣūl at-tarbiya al-islāmiyya*, str.125.
- ⁸⁵ A. Vukasović, *Pedagogija*, str.350.
- ⁸⁶ An-Naḥlāwī *Uṣūl at-tarbiya al-islāmiyya*, str.107.
- ⁸⁷ Aḥmad al-Mustārī, *Anīs al-wā'izīn*, list br.216.
- ⁸⁸ Ibid; list br.36, 37, 120 i 152.
- ⁸⁹ Vidjeti; Mujezinzadeovo shvatanje i razmatranje nekih sufijskih pojmova, str. 158.
- ⁹⁰ Aḥmad al-Mustārī, *Anīs al-wā'izīn*, list br.283.
- ⁹¹ Ibid; list br.200.
- ⁹² Ibid; list br.186.
- ⁹³ Ibid; list br.216.
- ⁹⁴ Ibid; list br.110.
- ⁹⁵ Riječ an-nuṣḥ, An-Naḥlāwī definiše kao ukazivanje na ono što je istina i dobrobit, s ciljem da se onaj kome se daje savjet udalji od onoga što mu šteti i da se uputi ka onome što će mu pružiti sreću i korist. (Vidjeti: An-Naḥlāwī *Uṣūl at-tarbiya al-islāmiyya*,str. 282.)
- ⁹⁶ Aḥmad al-Mustārī, *Anīs al-wā'izīn*, list br.138.
- ⁹⁷ Kur'an; XI:113
- ⁹⁸ Aḥmad al-Mustārī, *Anīs al-wā'izīn*, list br.76.
- ⁹⁹ Ibid; list br.56.
- ¹⁰⁰ Ibid; list br.164.
- ¹⁰¹ Kur'an, XXIX:57
- ¹⁰² Aḥmad al-Mustārī, *Anīs al-wā'izīn*, poglavlje 77., list br.157.
- ¹⁰³ Ibid; list br. 158-b
- ¹⁰⁴ Ibid; list 158-b
- ¹⁰⁵ Ibid; list br.158-b
- ¹⁰⁶ Ibid; list br.158-b,159-a
- ¹⁰⁷ Ibid; list 159-a
- ¹⁰⁸ Ibid; list,159-a

¹⁰⁹ Ibid; list br.292.

¹¹⁰ Ibid; list br.152.

¹¹¹ Vidjeti: Yūsuf al-Qaradāwī, *al-Muntaqā min kitāb al-Targīb wa al-tarhīb li al-Mumḍirī*, prvo izdanje, al-Manšūra, Dār al-wafā', 1413./1993., I, str.18.

¹¹² Aḥmad al-Mustārī, *Anīs al-wā'izīn*, list br.308

¹¹³ Ibid; list br.115-116

¹¹⁴ Ibid; list br.133

¹¹⁵ Ibid; list br.123

¹¹⁶ Ibid; list br. 39

¹¹⁷ Ibid; list br.106

¹¹⁸ Ibid; list br.8

¹¹⁹ Ibid; list br.15

¹²⁰ Vidjeti: Al-Qaradāwī, *al-Muntaqā ...*, I, str. 55-56.

Summary

Ahmad Mueyzinzade's pedagogical opus in his work titled *Anesu'l wa'ezeen*

Muhamed Mehanović

Ahmad Mueyzinzade, known as Ahmad ibn Mustafa al-Mustari Mu'ezinzade, as he signed his works, is only one of many distinguished scholars. Unfortunately, the life of this 17th century Mostar scholar is, for the most part, a mystery to us. The exact date of his birth is unknown. No reliable information regarding his education and employment is available and there is no consensus among researches regarding the exact date of his death.

Therefore, a study of pedagogical and educational work of this scholar can only be based on his works, and, for the most part, on his most famous work titled *Anesu'l wa'ezeen*.

This article is a modest attempt to do just that. However, this article is, in effect, a horizontal kind of study, insofar that it deals with the entire work *Anesu'l wa'ezeen* and it describes the general characteristics, goals, means and methods of Mueyzinzade's work in the field of education.

The research of this kind of work is very difficult and requires a lot of effort (the work has 630 pages), but since this is the first such research the author believes it to be the best way.

This article is, therefore, just a basis and a starting point for those who want to study pedagogical and educational work of Ahmed Mueyzinzade, as presented in his essay *Anesu'l wa'ezeen*, in a more profound way.

m